

GÁLNÉ HORVÁTH ILDIKÓ*

A tanyai iskolarendszer változása a Hódmezővásárhely környéki településszerkezet megváltozásának hatására

Abstract

In town Hódmezővásárhely schools out of the town have had big role since 1930, which could be found in 5 km radius around border of the town.

Changing of farm schools is a good mirror of structural forming of population. Single districts became depopulated during the history, the schools closed down gradually there. People were moving into towns during last 40 years, so population in boondocks decreased. In 1995/1996 academic year only 5 worked, they closed down 2 years ago.

These schools made force – from the beginning during one and half century – for development of boondocks schools and next generation tells thanks for more generations farm schooling.

The farm schools completed their historical mission. It the last ones also lost their pupils, farm centers it was necessary to face up to challenges.

Bevezetés

A tanyavilág, mint településszerkezet Hódmezővásárhelyen sajátos jegyeket hordoz magán. Ez a forma az ott lakók életére is kihat, meghatározza életterületet, befolyásolja tevékenységüket.

Hódmezővásárhely közigazgatási területe alatt nemcsak szigorúan véve a város belterületét kell érteni, hanem vele együtt a nagy kiterjedésű tanyavilágot is, amely egyedülálló módon – nagyjából egyenlő távolságra a Várostól – koncentrált kis településcsoportok, tanyaközpontok formájában veszi körül: Erzsébet, Batida, Szikáncs, Kút völgy (Kopáncs, Rárós, amely kettő igazán nem is alakult ki), de nem alkotnak önálló közigazgatási egységet, hanem szorosan kapcsolódnak Hódmezővásárhelyhez.

Az elmúlt 20 év társadalmi-gazdasági változásai alaposan átalakították helyzetüket és szerepüket egyaránt. Noha a rendszerváltást követő években úgy tűnt a tanyák elkezdtek reneszánszukat élni, a Hódmezővásárhely környéki tanyaközpontokban a lakosság munkahelye bizonytalanná vált a szövetkezeti rendszer felbomlásával. Többen kényszerültek a városokban munkát találni, majd valamelyik városba költöztek, illetve naponta ingáztak. A folyamathoz hozzátartozott, hogy az ingázók egy része gyermekeit a városi iskolákba íratta.

A falvak, tanyaközpontok életének fontos formálója volt a lelkész, a tanító és maga az iskola is.

Egy csökkenő létszámú település esetében a keresőképes lakosság és gyermekei létszámának apadása a mérvadó. A tankötelesek létszámának csökkenésével előbb megszűnik az iskola, majd az ott maradt idős lakosság természetes fogyásával maga a település is eltűnik. Napjainkban ez a folyamat figyelhető meg a vásárhelyi tanyavilágban. A külterületi lakosság szám csökkenésével a tanyai iskolák fenntartása ma már nem indokolt, ezért az

* Tanár – Németh László Gimnázium és Általános Iskola, Hódmezővásárhely.

utóbbi néhány évben bezárták őket. A még meglévő külterületi lakosság gyerekeinek oktatását városi iskolákban oldják meg.

E tanulmányban a vásárhelyi környéki tanyavilág elmúlt néhány évtizedére jellemző folyamatokat, a tanyaközpontok megváltozott szerepét szeretném bemutatni, közben felidézni a tanyai iskolák erősségét, gyengeségét, lehetőségeit és veszélyeit.

A múlt felidézése a jelenben

152 évvel ezelőtt 1857-ben, Hódmezővásárhelyen csak egy tanyai iskola működött. 1932-ben „Eötvös József törvényének hatvannegyedik esztendejében” kemény hanggal kiáltott fel Móra Ferenc: „...a magyar tanyákon 15–20 km-re a városoktól... olyan sötét-ség van, hogy még a tudás szentjánosbogarak se világítanak benne.”¹

1938-ban már 43 tanyai iskola működött 2432 beírt tanulóval. A lakosság 39%-a élt tanyán, az összes iskolaköteleseknek 41%-a járt tanyai iskolába. Ezek az iskolák egykor 5 km-es körzetben gomba módra vették körül a város végtelen határát.²

Egyes körzetek a történelem folyamán elnéptelenedtek, ott az iskolák is fokozatosan megszűntek. Így 1967/68-as tanévben 35, 1972/73-ban 29, 1985/86-ban 9, 1988/89-ben 6, 1995/96-ban már csak 5 iskola működött. Hódmezővásárhelyen 4840 fő volt a tanulói létszám, ebből 138 fő volt a külterületi diák.³ Létszámuk tovább csökkent, majd 2008-ban az utolsó külterületi iskola is bezárta kapuit.

A következő táblázatban nosztalgia nélkül tekintjük át az elmúlt 150 év tanyai iskoláinak legfőbb jellemzőit!

1. táblázat. A tanyai iskolák SWOT-elemzése

Erősségek	Gyengeségek
A tanító tekintélye szülő és tanuló előtt	Ingerszegény családi háttér
Családias légkör	Korlátozott könyvtári állomány
Kis kétszámú közösség	Gyermekkönyvtár hiánya
Önálló munka a tanulásban	Összevont tanulócsoportok miatti időhiány
Segítőkézség a felsőbb évfolyamba járók és a kisebbek között	Alapvető infrastruktúra részleges hiánya
Fegyelem	Távolság 2,5 km oda-vissza sárban, hóban (iskolába járás)
„Sárányok”, tehetségek felkutatása	A tanító esetleges hiányosságai
A tananyagból a lényeg kiemelése – „keveset, de jól tudni”	Versenyképesség hiánya a különböző műveltségi területeken
Lehetőségek	Veszélyek
Integrációs programok	Lemorzsolódás, a mezőgazdaságban dolgoztatás miatti hiányzás
Szaktantermi ellátottság városi iskolában	Tehetségek elvesztése
Kollégiumi elhelyezés lehetősége	Szülők visszahúzó – esetenként – konzervatív felfogása
Nagyszülőktől, rokonoktól járás a városi iskolába	Közlekedési eszköztől (autóbusz, vonat) való esetenkénti nagy távolság
Iskolabusz nevelői kísérettel, osztott, szakosított képzéssel napjainkban	Beilleszkedési nehézségek
Behozható a hátrányok csökkentése	Hátrányos helyzet

Forrás: a szerző összeállítása

„Mindent megpróbáljatok, ami jó, azt megtartsátok!” Pestalozzi szavaival indítva a gondolatot, rögtön feltehetjük magunknak a kérdést: Képesek vagyunk-e megoldani az új

feladatokat a kor igénye szerint? Meg kell küzdenünk a hagyományokat tisztelőkkal éppúgy, mint a változást kezdeményezőkkel. Az önkormányzatnak jó döntést hozni nem könnyű, de az bizonyos, hogy mindenkor a gyermekek érdekeit kell, hogy szolgálja. Csak olyan szerkezeti változtatás vezethet célra, amely megrázkódtatás nélkül hajtható végre.⁴

Az alföldi tanya annak ellenére, hogy a tanyavilág az utóbbi évtizedekben megváltozott, a településhálózatunk egyik legsajátosabb eleme maradt. Számunkra különösen érdekes Hódmezővásárhely környéki formája, ahol tanyaközpontok jöttek létre, de önálló közigazgatási egységként sohasem funkcionáltak.

Történeti kialakulása, kijelölése központi belterületként történt⁵ Hódmezővásárhely környékén is, így beszélhetünk az alábbiakról: Batida, Szikáncs, Erzsébet, Kútvolgy, Kopáncs, Rárós. Ennek ellenére nem történt meg a várt mértékű fejlődés, a tanyaközpontok mai napig önállóság nélkül szervezik életüket.

Az 50-es években minden tanyaközpont rendelkezett iskolával, melyek jó része már korábban is működött. Egy részüket felújították, mások helyett pedig újat építettek.

1958 őszén a Batidai tanyaközpontban új iskola épült, és szeptember elsején megkezdődött benne a tanítás. Két tanulócsoportha volt akkor, az 1–4 osztályokból összevont alsós, és 5–8 osztályokból felsős tanulócsoportha. Az alsós csoportot néhány éves gyakorlattal rendelkező tanító vezette, a felsős csoporttal egy pályakezdő tanító kezdte meg a tanítást. A következő években fokozatosan nőtt a tanulók létszáma, az 1960-as évek közepén már 90–100 között mozgott a létszám. Ekkor megtörtént a tanulócsoportha bontása: két alsó és két felső csoport jött létre. A felső tagozaton több nevelő közreműködésével valósult meg a szakrendszerű oktatás, amely közel 10 évig maradt fenn.

A tanyavilág fokozatos felszámolása következtében a Batidai Iskola tanulóinak száma is rohamosan lecsökkent.

A 70-es évek közepére szükségessé vált a tanulócsoportha ismételt összevonása. Újra egy alsós és egy felsős csoport jött létre. Az önkormányzat hallgatólagos beleegyezésével működhetett az iskola nyolcosztályos összevonással 9 évig. Így az iskola bezárására nem kellett sort keríteni. A cél az volt, hogy ne maradjon a tanyaközpont iskola nélkül. Egyedi eset volt ez országosan is. Készült televíziós film is a Batidai Iskoláról, mint az ország legkisebb iskolájáról. Ennek köszönhetően több városi szülő is felfigyelt az intézményre, és többen hozták ide gyermeküket a város nagy iskoláiból. Az évvizes gyermek, vagy a nehezebben nevelhető tanuló itt eredményesebben tanult. Ennek következtében a létszám 26-ra nőtt néhány év alatt. Még azt is sikerült elérni az itt dolgozó pedagógusnak, hogy megtörténjen a bontás, alsós és felsős csoportokra.

2000. szeptember 1-jétől ismét két tanulócsoportha volt az iskolának, 1 pedagógus helyett 7 nevelő tanított, a felsőben szakos tanárok jelentek meg. Nemcsak a városból jártak ki tanulók a Batidai Iskolába, hanem a szomszédos, népesebb falu teljesen osztott iskolájából is többen átjártak. A népesség városba költözésének folyamata nem állt meg, egyre többen naponta ingáztak, így az iskola létszáma újra csökkenni kezdett, sorsa nem lehetett sikertörténet.

A tanulók azért maradtak, amíg lehetett Batidán, mert tanítójukhoz, tanáraihoz kötődtek, vagy olyan családokból származtak, akik ragaszkodtak a helyhez. A tanítót nyugdíjazták, a szakos tanárokat áthelyezték, a megmaradt gyerekeket a városba vitték, így felgyorsult az elnéptelenedés.

A másik, Szikáncsi tanyaközpontot 1950-től kezdték kiépíteni, mint az akkori kor szellemének megfelelő „tanyaközpontot”. 1952-ben nyitotta meg kapuit az iskola. Az első években 2 tanteremmel, szertárral és 1 nevelői szobával működött. A két tanteremben váltakozó tanítás folyt (délelőtt 1–3; 2–4; délután 5–6; 7–8 osztályok tanultak). A létszámnövekedés következtében 1957-ben újabb 2 tanteremmel, és további szertárral bővült az épü-

let. Akkor már önálló osztályok voltak, de továbbra is váltakozó tanítással. A pedagógusok egy része helyben lakott, de többségük a városból járt ki. 1975-ben politechnikai szaktanterem, 1978-ban pedig további két terem épült.

Ezekben az években itt is csökkent a tanyavilág népessége, így az iskola tanulólétszáma is. A kihasználatlan, üres tantermeket átalakították könyvtárszobává, és számítógépes tantermet is létrehozta.

1985-től a tanítás mellett az iskola közművelődési feladatokat is vállalt. Ettől az évtől Külterületi Általános Művelődési Központ lett az intézmény elnevezése.

1987-től a külterületi iskolákat egy igazgatóság alá vonták. Így került az intézményhez a batidai, erzsébeti, kút völgyi, iskolák irányítása, felügyelete és vezetése. Közben a tanulói létszám egyre jobban csökken, az 1995/96 tanévben már csak 68 tanuló maradt.

Erzsébet is Hódmezővásárhelyhez tartozó tanyaközpont. Iskolája 1960-ban épült, két tanteremmel. Az oktatás alsó- és felső tagozatos osztálybontásban szerveződött. Az 1970-es évekre a tanulói létszám oly mértékben növekedett, hogy a bővítés szükségsszerűvé vált. Ekkor az iskola használatra megkapta az akkori tanácsháza épületét. Az oktató-nevelő munka két telephelyen történt. Részben osztott tanulósoportban tanulnak a tanítványok (1–3; 2–4; 5–6; 7–8. osztályok) összevonásban. A termelőszövetkezet felbomlásával a népesség mozgása itt is a város irányába erősödött, a tanulói létszám 1996-ra 47 főre csökkent.

1960. szeptember 3-án indult az első tanév a Kút völgyi Általános Iskolában. A tanítás délelőtt és délután is folyt, elsőtől nyolcadik osztályig. A felső tagozatos oktatás 1974-ig tartott. 1975-től csak alsó tagozatos tanulók jártak ebbe az iskolába, 1–4 osztályos összevonásban. Az első 14 évben 122-en fejezték be a 8. osztályt Kút völgyön. Volt olyan tanév, hogy 107 kisdíák járt az intézménybe.

Az infrastrukturális ellátottságról érdekességként meg kell jegyezni, hogy az épületbe víz és gáz bevezetésére csak a 90-es évek elején került sor. 2001 nyarán a belső festéssel megújult az iskola. 1999-től angol nyelvet is tanultak a 3–4. osztályosok. Ekkorra a hatékonyabb munkát fénymásoló és számítógép segítette.

A tagiskola – szikáncsi „társához” hasonlóan – a településen közművelődési feladatokat is ellátott. Feladata, rendezvényekkel, kiállításokkal, kirándulásokkal, író-olvasó találkozókkal a kultúra közvetítése a lakosság számára. Ebben a munkában az önkormányzat, az iskola vezetése és az olvasóköri tagság egyaránt nyújtott segítséget, adott támogatást. 1996-ra a többi tanyaközponti iskolához hasonló sorsra jutott, 9 fő tanuló maradt.

Az elmúlt 50 év alatt nagyot változott a tanyavilág. Egyfelől rohamosan lecsökkent a lakosság száma, másfelől „A tudományos-technikai forradalom napjainkban gyors ütemet diktál. A gyermekek számára tízszer annyi ismeret áll rendelkezésre, mint amennyiről szüleik tudhattak.”⁶

Ettől függetlenül törekedtek az iskola megtartására, de be kellett látniuk, hogy ugyanazt a munkát el kell végezni, amit egy nagyobb intézményben. Ezekre a feladatokra az ott dolgozó két ember kevés volt, több alkalmazására pedig nem nyílt lehetőség. Az ott dolgozó pedagógusok tiszteletet érdemelnek, akik erőn felüli tevékenységet végeztek, ennek ellenére munkájuk tovább – ilyen formában – nem volt fenntartható.

A tanyai iskolák változásai jól tükrözik a népesség strukturális átalakulását. A keresőképes lakosság gyermekeivel a városban talál lehetőséget, az idősek a külterületen maradnak.

Az itt élő népesség összetételét vizsgálva, valamint a tanyai iskolák megszűnését elemezve jól kidomborodik a népesség előregedésével járó összes következmény. Ezen összes változás „a foglalkozáspolitikai, az oktatáspolitikai és az egészségügy politikai reformját követeli”.⁷

Egyfelől ezek az iskolák nagy erőfeszítést tettek – a kezdeti szakasztól másfél évszázadon át – a tanyavilág kulturális felemelkedéséért, másfelől az oktatás a változtatás pontjához érkezett. Az önkormányzat 2008-tól a tanulókat szervezeten iskolabusszal hozza-viszi naponta a városi szakrendszerű iskolákba, nevelői kísérettel biztosítva a közlekedésüket. Jól tudjuk, hogy ez nagy segítség, lehetőség, de a legnagyobb önkormányzati odafigyelés sem szüntetheti meg a teljesen bejáró gyerekek hátrányos helyzetét, viszont lényegesen csökkentheti a behozható hátrányokat. Így a továbbtanulás lehetőségét is biztosítja számukra.

Az utókor hálás több generáció tanyai iskoláztatása iránt. Évente a Csomorkányi, Ószikáncsi, Hatrongyosi, Kútövlgyparti, Kistóvölgyi Általános Iskolák helyén emlékoszlopokat állítottak. Emlékeznek iskolai találkozók alkalmával a „szeretet sátra” alatt eltöltött évekre. A Mátyáshalmi Általános Iskolát az önkormányzat műemlékké nyilvánította. Napjainkban, a tanyaközponti iskolákban olvasóköri munkák működnek, vállalva a közvetítő szerepet a jövőben is.

Összefoglalás

Az utoljára maradt tanyaközpontok tanyai iskoláiban is lecsökkent a létszám, az új kihívásokkal szembe kellett nézni, így 2008-ban valamennyi bezárta kapuit.

Miután történeti küldetésüket a tanyai iskolák teljesítették, úgy tűnik, helyesen döntött az Önkormányzat azzal, hogy felismerte a helyzetet és megállapította, hogy a fejlődés érdekében, a tanyai oktatásban a változtatás elkerülhetetlen. Döntésével egy lépést tett a jövő felé – melynek reményeik szerint – a jövőben mérhető, előremutató eredményei lesznek.

A mezőgazdaság is átalakulóban van, egyrészt megszűnik a hagyományos értelemben vett paraszti életforma, másrészt a tanyavilág sem funkcionál tömegek lakóhelyeként, új feladatoknak, kihívásoknak kell megfelelni. Megjelentek a nagy értékű és nagy teljesítményű gépek, melyekhez képzett mezőgazdasági szakemberekre van szükség, akiket a városok mezőgazdasági szakiskoláiban képeznek. A fiatalok már nem költöznek vissza a tanyákra, tanyaközpontokba, csupán munkaidejüket töltik a földeken. A tanyák lakóhely és közösségi hely funkciója leépült – ma már többnyire – csupán egyfajta munkahelyként funkcionál.

Irodalom

- ¹ Hegedűs András (1976): Magyar Írók Pedagógiai Nézetek, Tankönyvkiadó, Budapest. p. 361.
- ² Körvélyessy László (1985): Hódmezővásárhely gazdasági földrajza a századfordulón, Vásárhelyi Tanulmányok 10. kötet.
- ³ Sz. n.: Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Jelentése az Önkormányzatnak az 1995. évről. p. 106.
- ⁴ Beke Kata (1988): Jelentés a kontraszelekcióról, Gyorsuló idő, Magvető Kiadó. Budapest. p. 67.
- ⁵ Erdei Ferenc (1971): Város és vidék, Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest.
- ⁶ Marx György (1969): Kimeríthetetlen anyag, Gyorsuló idő, Budapest. p. 20.
- ⁷ Szónoky Ancsin Gabriella (2007): Európai és a magyar régiók demográfiai vizsgálata, in: Sitányi L. (szerk.): Terület és vidékfejlesztési konferencia, Kaposvári Egyetem. p. 234.